

AEROFONI INSTRUMENTI

Neki organolozi dečije instrumente posebno obrađuju, međutim s obzirom na to da je reč o dečijim zvučnim napravama ili igračkama od kojih neke upotrebljavaju i odrasli, ovi instrumenti su obrađeni u okviru matičnih grupa kojima pripadaju: aerofoni, idiofoni, kordofoni i membranofoni instrumenti.

Aerofoni instrumenti (aer-vazduh, fone-zvuk, grčki) čine grupu instrumenata kod kojih treperenjem vazduha, u slobodnom prostoru ili vazdušnog stuba, u cevima (otvorenim ili zatvorenim) nastaje zvuk. Ovi instrumenti izrazita su karakteristika seoske muzičke tradicije. To je najraznovrsnija i najbrojnija grupa instrumenata u zemlji. (Zato se i pojavljuju u mnogim varijantama lokalnog karaktera, kako po tipu, konstrukciji, obliku, tako i po tehničko-akustičko-muzičkim odlikama lokalne muzičke tradicije).

Instrumenti mogu biti vrlo jednostavni sa ograničenim muzičkim mogućnostima - zujača, rog, truba od kore drveta, razne sviraljke od slame, guščijeg pera. Neki su od ovih instrumenata zadržali magijsko-ritualnu funkciju (truba od kore drveta), i signalne funkcije poput rogova i pištaljki, a mnogi od njih su ustvari dečiji instrumenti poput lukovog pera, sviraljka od kukute ili glinena ptičica.

Prema načinu na koji se vazduh dovodi u stanje da možemo čuti njegovo treperenje kao zvuk, grupu aerofonih instrumenata delimo na dve podgrupe:

- a) JEDNOSTAVNE aerofone tj. slobodni aerofoni
- b) DUVAČKE instrumente.

Jednostavni ili aerofoni instrumenti jesu razni predmeti i naprave kod kojih se zvuk dobija na nekoliko načina:

- Naglim, hitrim trzajem (na primer, bič)
- brzim kretanjem tako da razne vrste lamela trepere, (npr. trava, pero od luka)
- brzim okretanjem, vrćenjem (na primer, zvrk, zujalka, dugme na vrpci)
- praskom (na primer pucaljka, tj. pukalo).

Kod slobodnih aerofonih instrumenata trepereći vazduh se ne stvara u cevi instrumenta, već treperi ceo instrument. U ovu grupu jednostavnih aerofonih instrumenata spadaju različiti instrumenti koje, pored odraslih izrađuju deca koja na njima sviraju. Neki od ovih instrumenata mogu se naći i u prirodi, ili su to razni predmeti koji imaju i drugu namenu. To su na primer: vlas trave, list sa drveta, pero od luka, koji se mogu naći u prirodi, odnosno zvrk (zujalka), čigra, dugme na vrpci, bič, koji se grade od raznog materijala.

Mnogi od ovih instrumenata ukazuju na svoje pradaavno poreklo, i nalaze se i danas u muzičkoj praksi kod mnogih naroda u svetu.

TRAVA

Ona može biti od žitarica (pšenica, raž, ređe ječam i ovas), ili bilo koja druga trava (ponekad i list od kukuruza). Trava se zategne između opruženih palčeva (sa skupljenim palčevima u pesnicu, ili ponekad sa opruženim dlanovima). Takođe, može se držati prstima obeju ruku vodoravno ispred usana, odnosno zuba. Vlas trave daje piskav zvuk samo ako se duva u njenu ivicu.

Trava je uglavnom dečiji, najčešće pastirski instrument, dok je od odraslih najviše koriste lovci za dozivanje divljači.

Ako se vlas trave umetne između dva drvceta na poseban način, onda se dobijamo instrument posebnog oblika koji se naziva cuvik (Hrvatska), čivink (Slovenija) ili svirka (Srbija). Umesto trave može da se umetne i papir ili tanak sloj brezove ili trešnjeve kore, pramen lišća od kukuruza ili lika.

LIST

Najčešće sa drveta obično zelen bez reckavih ivica, prisloni se na donju usnu i pridržava kažiprstom i srednjim prstom. Vazdušni mlaz se upravi na ivicu lista, a može i na sredinu lista koji treperi, i tada čujemo prodoran visok ton koji podseća na zvuk klarineta. Vešti svirači u istočnoj Srbiji veoma dobro izvode melodije poznatih pesama i igara. Neki istraživači tvrde da „list zbog prodornosti zvuka može da preuzme vodeću melodiju, naročito pored zvučno slabijeg instrumenta, kao što su u Štajeskoj trstenke.“

Kvalitet lista je za izvođača važan. Često odlučuje tvrdoća (list limuna ili kruške,) zatim glatka ivica, a katkad to može biti i sasvim mekan list, npr. od bagrema.

PERO OD CRNOG LUKA

Najčešće ga upotrebljavaju deca kao zvučni izvor. S proleća se odabere jače lukovo pero dugačko nekoliko santimetara. Zaravni se sa oba kraja (liči na malu cilindričnu cev) jedan deo se u usta, a drugi deo ostane napolju i duva. Čuje se dublji ton od koga se može dobiti i glisando. Ako se isto ovako pero od luka na jednom kraju „protre polako prstima ili proprlji na vatri“ prema rečima T. Đorđevića a zatim u zdravi deo pera dune, a onaj drugi proprljeni ili protrti počne da treperi i čuje se nekako praskav zvuk. Pero od crnog luka „semenca“ iseći će se tamo gde je najdeblje. To je tzv. Bikovo stablo od crnog luka koje je prevučeno jednom tankom opnom. V. Đorđević kaže „stablo je prevučeno jednom sasvim tankom kožicom, ispod koje se prevuče palac, ali tako da prst ne izađe na drugi kraj, već samo napravi mali otvor između tanke kožice i debele kore. Kada se taj otvor namesti na usne i siše, dobijaju se piskutavi, ptičiji tonovi.“ Tanka kožica na ovom instrumentu predstavlja membranu koja usisavanjem vazduha treperi. Božidar Širola je razvrstavajući brojne instrumente ovaj instrument nazvao „fućkalice i stavio ih u posebnu grupu“ fućkalice sa jednom membranom.“

BIČ

Oruđe a istovremeno i specifični muzički instrument koji pripada grupi slobodnih aerofona. Sastoji se od ručke i vrpce obično raspletenog vrha. Zvuk se proizvodi zamahivanjem ruke u kojoj se bič drži. Najviše se upotrebljava u Sloveniji, ali i kod vojvođanskih pastira.

BAJSEK

dečja sviralica u vidu berdeta ili violončela. Pisak se nalazi na vratu, a tri rupe na trupu bajseka.

ZVRK ILI ZUJALKA ili zujača(brčak)

To je dečija zvučna igračka iz grupe slobodnih aerofona. To je obično duža daščica odeljana nožem, Na jednom donjem kraju načinjena je manja rupa kroz koju se provuče malo duža vrpca. Kada se držeći za vrpcu daščica vrti oko ruke ili oko sebe, ili iznad glave čuje se neuobičajen, treperav zvižduk. (VL: Đorđević pominje da deca obično u te svrhe upotrebljavaju običan školski lenjir.) Zvrk se ponekad načini tako da ima izrezane oštre ivice. Visina i jasnoća zvuka zavise od dužine, širine i, debljine i brzine vrtenja.

ZUJKA OD ORAHOVE LJUSKE TJ. ŽABICE(Rogatica u Štajerskoj)

Dečija zvučna igračka koja se pravi od prazne polovine orahove ljuske za koju se na sredini priveže dvostruka struna iz konjskog repa. Kroz krajeve strune vezane u u zamku provuče se drvce. Kada se orahova ljuska, pošto je prethodno namazana, tamjanom, okreće se oko tog drvčeta i čuje se zujanje. Ako nema tamjana, može se pljunuti, jer bez toga nema zvuka. Zvuk podseća na žablji koncert.

DUGME NA VRPCI

Dugme se protne kroz male rupice i zategne prstima., okreće se i zuji, mnogo tiše nego prethodni instrument. Služi obično deci za zabavu. U Pirotskom kraju deca umesto dugmeta, obično prave kolut od pečene gline i nazivaju je „vrndalo“, ili „vuždalo“ili „zvrk.“

U grupu jednostavnih aerofonih instrumenata spadaju još neki koje ćemo samo pomenuti: čigra od drveta kojau deca „teraju bičem“, pucaljka od zove i top od nepečene gline.

Takođe u aerofone instrumennte ubrajamo i svirale s bridom tj. zviždaljka, dudurejš, trstenke, kaval, šupeljka, stranka, pištaljka, frula, cevara, okarina, dvojnice.

ZVIŽDALJKA-PIŠTALJKA

Izrađena je od kore vrbovog štapa, pravi se tako što se iseče komad vrbovog šiba, obično s proleća kad drvo ima ispod kore sokove tj. takozvanu mezgru i kada se kora lako odvaja. Deca uzimaju njeno drvo sa glatkom korom debljine dečijeg prsta srednjaka, a dužine 10-15 cm dužine i debljine kažiprsta. U skinutu cev od kore drveta utisne se delimično samo deo sa koga je skinuta kora. Kada se otvoreni kraj cevi prisloni na usnu, pa se dune u njega, dobija se prodoran ton. Sitnoća tona može se menjati pomeranjem štapiuća. U unutrašnjosti cevi kora. Što je šupljina veća (manje je utisnut štapić), i ton je deblji. Smatra se da je ovakva zviždaljka jedna od najstarijih aerofonih instrumenata, jer su sačuvani npr. primerci kosti još iz kamenog doba! Sinonimi: fućkalica, pištaljka, zviždalja

Na isto takav način deca sviraju i u :

KAPU OD ŽIRA.

Nakon što se izvuče plod, kapica se metne između kažiprsta i srednjeg prsta sa šupljinom okrenutom naviše. Prsti se savijaju zajedno sašakom. I u tom položaju se stisnuta kapica, odnosno njena šupljina prinese donjoj usni i kao i kod zviždaljke dune. Dobija se jak ton, sličan tonu pištaljke.

GLINENA SVIRALA-PTICA

Mala dečija pištaljka u obliku ptice, konjića itd koju izrađuju grnčari. Duva se najčešće kroz rep i proizvodi se obično samo jedan ton. Ponekad se u te dečije igračke može naliti voda koja žvrgolji pri duvanju.

Veliki broj dečijih igračaka od pečene gline (**ptica**, konjić, pas, riba i slično) imaju isto kao i okarina zasvirač i vetrilo. Duvanjem sve ove naprave daju piskav, visoki ton. Ponekad se na telu ptice ili ribe probuši još jedna rupa, te se zatvaranjem i otvaranjem iste dobija još jedan ton, približno terca ili kvarta. Svi ovi dečiji muzički instrumenti koji služe za uveseljavanje na izvestan način su preteče okarine.

BRIBIRAČA OD ROVOZA

To je dečija jednocevna, primitivna sviraljka klarinetskog tipa od dva komada trstike. Cela cev je šuplja. Ima tri rupice za prebiranje koje su bušene u podjednakim razmacima. Pisak je utisnut u cev sa rupicama.

LITERATURA: Andrijana Gojković: Narodni muzički instrumenti, „Vuk karadžić“, Beograd;
Dragoslav Dević: Etnomuzikologija 3. deo (skripta)